

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№11

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 558 sahifa.
2025-yil, noyabr*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoirazimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

YASHIL TRANSPORT SIYOSATINING BARQAROR RIVOJLANISH VA TARMOQLARARO INTEGRATSIYADAGI O'RNI	21
Rahmonov Rasul Ne'matovich	
BANK AKTIVLARI VA PASSIVLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	34
Safarov Sanjar Ravshan o'g'li	
O'ZBEKISTONNING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI	38
Madraximova Irodaxon Sherzodbek qizi	
HUDUDIIY XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA MENEJMENT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYA MODELII	43
Maxmudova Nozimaxon Baxriddinxonovna	
DAVLATNING BUDJET SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI	50
A.A. Ismailov	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGINING MEXANIZMINI SAMARALI TASHKILLASHTIRISHDA MOLIVAVIY MANBALARNI SHAKLLANTIRISHNI YO'NALISHLARI	56
Mansurov Mansur Alisherovich	
ANTIKRIZISLI BOSHQARUV TIZIMLARIDA RANGLI SIGNAL MEXANIZMLARINING FUNKSIYALARI	61
Aliqulov Aziz Haydarjonovich	
XODIMLARNI MOTIVATSIYALASHNING XALQARO MODELLARINI O'ZBEKISTON KORXONALARIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI	66
Yormamatov Qodirjon Juraqulovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT OMILLARI VA ULARNING QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARINING SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	71
Yaxshiyev Shahzod Sherari o'g'li	
OLIY TA'LIM MUASSASALARI VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI BO'YICHA XORIJ TAJRIBALARI	78
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich	
YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA RIVOJLANGAN VA RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	84
Aripov Abdulaziz Sakijonovich	
YASHIL ENERGETIKA RIVOJLANISHINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH	89
Bobokulova Muhabbat Muhammadiyeva	
ELEKTRON TO'LOVLAR VA POS TIZIMLARI — KICHIK BIZNESDA SAMARASI VA XAVFLARI	93
To'liqinov Dilshodxo'ja Olim o'g'li	
MINTAQADA RAQAMLI IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI	98
Yusubov In'omjon Ikram o'g'li	
SOLIQ SIYOSATINI RAQAMLI BOSHQARISH ORQALI BUDJET DAROMADLARINI BARQARORLASHTIRISH STRATEGIYASI	103
Xodjimatomov Xamidullo Mamirjonovich	
OZIQ-OVQAT TOVARLARI B2B BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	108
Hayitboyeva Ullijon Bobonazar qizi	
FARMASEVTIKA SANOATIDA INVESTITSION FAOLIYAT SAMARADORLIGINI BAHOLASH	113
Yaqubov Timurbek G'anibekovich	
SHAXSNI OVOZI ASOSIDA IDENTIFIKATSIYALASH VA AUTENTIFIKATSIYALASH ALGORITMLARI	123
Ozoda Sabirova Shermamaxamatovna	

YASHIL IQTISODIYOT — BARQAROR RIVOJLANISH GENERATORI	129
Berdibekova Dilfuza Xoldorbekovna	
CHET EL MEHMONXONA TARMOQLARINING BRENDING STRATEGIYALARINI O'RGANISH	133
Ergashev Oybek Mamarasul o'g'li	
MILLIY IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING MOLIVAVIY SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING USLUBIY JIHLATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	144
Arzikulov Otabek Ali o'g'li	
TRANSPORT TIZIMI SOHASI KORXONALARININING INNOVATSION SALOHIVATINI BAHOLASH YO'NALISHLARI	152
Ismailov Akmal Maxsudovich, Abilqosimova Shaxlo Sodiql qizi	
MEHMONXONALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XODIMLARINING O'RNI VA AHAMIVATI	158
Abduxamidov Sarvar Adxamovich, Normurodov Tal'at Normurod o'g'li	
KORXONALARDA HR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	163
Aminova Shaxnoza Aziz qizi	
JAHON IQTISODIYOTIDA OZIQL-OVQAT XAFSIZLIK RO'LI	168
Abdusamatov Barkamol Rustamjon o'g'li	
ТУРИСТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ КАРАКАЛПАКСТАНА И СУЩЕСТВУЮЩАЯ ИНФРАСТРУКТУРА	174
Хошимова Камилла Навфал кизи	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEXANIZMLARI: REKREATIONS TURIZM SOHASIDA QO'LLASH TAJRIBASI VA ISTIQBOLLARI	184
Najmitdinov G'ayratbek Sharifovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VIRTUAL TA'LIM PLATFORMALARI: TEXNIK VA PEDAGOGIK TALABLAR, TIZIMLI TAHLIL VA IQTISODIY JIHLATLAR	189
Turayeva Adiba Ikramovna	
ICHKI AUDIT TIZIMI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	193
Nuridinova Barchinoy Xusniddin qizi	
MINTAQA IQTISODIYOTIDA SUV RESURLARIDAN FOYDALANISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	199
Xaitbaev Jasurbek Otaxanovich	
MINTAQANING EKSPORT SALOHIVATINI OSHIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMI	204
Raimboyeva Mashhura Davronbek qizi	
SURXONDARYO VILOYATIDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	210
Jobborov Anvar Egamberdiyevich	
ISLOMIY MOLIVALASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELEKTNING DOLZARBLIGI	217
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
JISMONIY SHAXSLARNING MOL-MULKINI SOLIQLA TORTISH MASALALARI	222
Mamadjanov Shuxrat Jalolidinovich	
ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	225
Abdukhalikova Komila Abdukhalikovna	
BANKLARDA BARQARORLIKNI TA'MINLASH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNI TAKOMILLASHTIRISH	229
Saydamatova Muxlisabonu Rasuljon qizi	
PAXTA-TO'QIMACHILIK SANOATINI MODERNIZATSIYA QILISH YO'NALISHLARI: TAHLIL VA TAKLIFLAR	233
Abdullayev Hamidulla Abdug'ani o'g'li	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF STATE FINANCIAL REGULATION MECHANISMS IN ENSURING THE CAPITALIZATION OF INSURANCE ORGANIZATIONS	238
Abdullaev Erkinjon Azamovich	
YASHIL IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHDA YASHIL MOLIVALASHTIRISHNING NAZARIY JIHLATLARI	245
Xalikov S. X.	

QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI BOZORIDA KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	245
Xudayberganov Jasur Baxodirovich	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF STATE FINANCIAL REGULATION MECHANISMS IN ENSURING THE CAPITALIZATION OF INSURANCE ORGANIZATIONS	251
Abdullaev Erkinjon Azamovich	
NATIJAVIYLIKKA YO'NALTIRILGAN BYUDJETLASHTIRISH JARAYONINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	257
Allakuliyev Akmal Baltayevich	
SURXONDARYO VILOYATIDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	261
Jobborov Anvar Egamberdiyevich	
TO'QIMACHILIK KORXONALARIDA BOSHQARUV TIZIMINI RESURSLARNI OPTIMALLASHTIRISH ORQALI TAKOMILLASHTIRISH.....	268
Avulchayeva Feruza Jurakuziyevna	
BANKLARDA BARQARORLIKNI TA'MINLASH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNI TAKOMILLASHTIRISH.....	272
Saydamatova Muxlisabonu Rasuljon qizi	
ZAMONAVIY ISH JOYLARINI SHAKLLANTIRISHDA AYOLLARNING ROLI	276
Tulyaganova Aziza	
ISLOMIY MOLIYALASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELLEKTNING DOLZARBLIGI.....	281
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
TURIZM MARKETINGINING NAZARIY ASOSLARI, ZAMONAVIY YO'NALISHLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI.....	286
Xamidov Otabek Bakidjanovich	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING IQTISODIY KO'RSATKICHLAR TIZIMINI STATISTIK BAHOLASHNING USLUBIY JIHATLARI	290
Arzikulov Otabek Ali o'g'li	
ЭКОЛОГАМ ПОЧЕТ И УВАЖЕНИЕ	298
Максудова Шахиста	
DEBITOR VA KREDITOR QARZDORLIKNING MOHIYATI VA ULARNING O'ZGARISH TENDENTSIYALARI	304
Jo'raev Farruxbek Muxiddin o'g'li	
O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLIYALASHTIRISH XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	307
Inomjonov Islomjon Iloxomjon o'g'li	
ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	311
Abdukhlikova Komila Abdukhlikovna	
МОБИЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ.....	315
Хурамова Фарангиз Учкун кизи	
ЦИФРОВИЗАЦИЯ НАЛОГОВ И АКЦИЗНАЯ РЕФОРМА УЗБЕКИСТАНА В ВТО	319
Дамир Рустамович Абдулов	
BANK TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR SHAROITIDA LIKVIDLILIK RISKINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	324
Alimov Baxtiyor Murodovich	
BANK AUDITINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	335
Narziyev Xayotjon Azamatovich	
O'ZBEKISTON SUG'URTA SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH MASALALARI.....	343
Abdimuminova Saodat Taxirjonovna	
TO'QIMACHILIK SANOAT MAXSULOTLARI EKSPORT FAOLIYATI TAHLILI VA BRENDDA LIDERLIK TUSHINCHALARI	352
Abdulazizova Xushnoza Nayabovna	

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ОТХОДАМИ НА ОСНОВЕ ОПЫТА РАЗВИТЫХ СТРАН И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ АДАПТАЦИИ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА.....	357
Д. Мейлиева	
O'ZBEKISTON AUDITORLIK TIZIMIDA KASBDOSHLAR TOMONIDAN BAHOLASH (PEER REVIEW) TIZIMINI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI	361
Parpiyev Jaxongir Ilhomjonovich	
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И БОЛЬШИЕ ДАННЫЕ (BIG DATA) В УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЯХ.....	366
Шарипов Бахтиёр Михлибаевич	
O'ZBEKISTONDA SUVGA BO'LGAN TALABNI VAQTLI QATORLAR ORQALI TAHLIL QILISH	375
Sarvar Mamasoliyev	
BOSHQARUV VA NAZORAT MAQSADLARIDA XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH	383
Isomuxamedov Akbarjon Boxodir o'g'li	
MINTAQALAR BARQAROR RIVOJLANISHINI TA'MINLASHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.....	389
Salomat NOROVA	
O'ZBEKISTON TURIZM BREND BOZORINING HOZIRGI HOLATI VA TENDENSIYALARI.....	394
Zufarov Akmal Gulamiddinovich	
INNOVATSION IQTISODIYOTDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH METODOLOGIYASI.....	404
Qodirov Baxodirjon Tursunovich	
O'ZBEKISTON SOLIQ TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISHDA YAGONA INTERAKTIV DAVLAT XIZMATLARI PORTALINING O'RNI VA AHAMIYATI	408
Dehqonov G'ayratjon Raximovich	
OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA INNOVATSION HAMDA TIJORATLASHTIRISH MASALALARI	414
Inoyatov Mardonbek Mo'min o'g'li	
OLIY IQTISODIY TA'LIM ORQALI EKO-INNOVATSIYALAR VA "YASHIL" INVESTITSIYALARNI RAG'BATLANTIRISH MEKANIZMLARI: SIYOSIY VA INSTITUTSIONAL DOIRALAR	418
Xasanova Zarina Maxamadaliyeva	
XODIMLAR MALAKASINI OSHIRISH — ZAMON TALABI.....	427
Narzullaev Oybek Narzullaevich	
BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISHDA JURNAL-ORDER SHAKLINING AHAMIYATI.....	433
Axmedjanov Abdufoto	
KENDALL VA SPEARMAN TARTIBIY KORRELYATSIYA KOEFFITSIYENTLARI ASOSIDA YASHIL IQTISODIYOT INDIKATORLARINING STATISTIK O'ZARO TA'SIRINI MODELLASHTIRISH	437
Muradov Rustamjon Sobitxonovich	
ИНТЕНСИВНЫЕ И ЭКСТЕНСИВНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В РЕГУЛИРОВАНИИ СПРОСА.....	442
Аминджанова Румейса Батыровна, Камилова Наргиза Абдукахоровна	
ИНКЛЮЗИВНЫЙ ПОДХОД В ТУРИЗМЕ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И УЗБЕКСКАЯ ПРАКТИКА	445
Азимова Шахло Таировна	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA MOLIVAVIY HISOBOTNING XAQARO STANDARTLARIGA O'TISHNING HOLATI VA TAHLILI	450
Bayjanov Sarsengaliy Xalmuratovich	
UZUM EKSPORT QILUVCHI KOMPANIYALARDA YASHIL O'TISH JARAYONINI QO'LLAB-QUVVATLASH UCHUN EKO-MARKETING VA AYLANMA IQTISODIYOT TAMOIYILLARINI INTEGRATSIYALASH.....	454
Usmonova Diyora Mahmud qizi	
UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA XARAJATLAR SMETASI VA SHTATLAR JADVALINING TAHLILI: OPTIMALLASHTIRISH VA SAMARADORLIKNING YANGICHA USULLARI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)	461
Umarov Avzaljon Yodgorali o'g'li	
INVESTITSIYALARNING KIRIB KELISHIGA TO'SQINLIK QILUVCHI MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI.....	467
Alimova Dilafro'z Tohir qizi	

FARMATSEVTIKA KORXONALARIDA MOLIVAVIY HISOBOT SHAKLLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA INVESTORLAR UCHUN AXBOROT OCHIQLIGINI TA'MINLASH	470
Turdikulova Gulshad Nurmamatovna	
ISHLAB CHIQRISH KORXONALARIDA MOLIVAVIY HISOBOTLARNING SHAFFOFLIGINI OSHIRISHDA MOLIVAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARINING AHAMIYATI.....	477
Uztemirov Alisher Aktam o'g'li	
INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOAT TARMOQLARI RAQOBATBARDOSHLIGINI TA'MINLASHGA YO'NALTIRILGAN BANDLIK TUZILMASINI OPTIMALLASHTIRISH	482
Tursunov Bekmuxammad Omonovich	
XORIY TAJRIBALARIDA SOLIQ BAZASINI ANIQLASH TARTIBI METODOLOGIYASINING MAVJUD METODLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI.....	489
Xalikchayeva Sadokat Ilxomjonovna	
IQTISODIY XAVFSIZLIKNING KONSEPTUAL ASOSLARI VA UNING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDAGI O'RNI.....	496
Ramatillaev M.R.	
TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKLARINI SUG'URTALASH VA DIVERSIFIKATSIYA QILISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	502
Eshboyev Shahobiddin Anorqul o'g'li	
TIJORAT BANKLARI O'RTASIDAGI RAQOBATNI BAHOLASH VA KUCHAYTIRISHNING ZAMONAVIY METODOLOGIYASI: O'ZBEKISTON TAJRIBASI.....	506
Qulmetov Mansurbek Ro'zmatovich	
XALQARO REYTING TASHKILOTLARINING OLIY TA'LIM MUASSASALARIGA TA'SIRI VA MAVJUD PLATFORMALAR.....	515
O'rozboyev Xayrulla Murodboy o'g'li	
TALABALAR MOTIVATSIYASINING MEXANIZMLARI: LOYIHA ASOSIDAGI TA'LIM TEKNOLOGIYALARIDA.....	523
Kasimova (Mulladjanova) Nasiba Azimdjanovna	
ISH KUCHIDAN SAMARALI FOYDALANISH VA NORASMIY BANDLIKNI SOYADAN CHIQRISH BO'YICHA TAKLIFLAR ISHLAB CHIQRISH	531
Pulaton Dilshod Xaqberdiyevich, Maxkamova Shaxlo Yulchiyevna, Absamatov Baxrom Danakulovich	
KASBIY TA'LIM MAZMUNIDA TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASINI RAG'BATLANTIRISH ORQALI O'RTA BO'G'IN KADRLAR TAYYORLASHNING JOZIBADORLIGINI OSHIRISH YO'NALISHLARI	538
Tojiyev Sirojiddin Sayriddinovich	
O'ZBEKISTONDA TURIZM INFRATUZILMASINI BOSHQARISH TIZIMINING TURLARI VA SHAKLLARI.....	542
Muminova Mavjuda Sharifovna	
SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISHNI STRATEGIK BOSHQARISH SAMARADORLIGI MASALALARI	547
Kadirkhodjayeva Nilufar Rahmatullayevna	
MHXSGA MUVOFIQ ASOSIY VOSITALAR HISOBINI TASHKIL ETISH MASALALARI.....	552
Aliyev Sherzod Abdixomidovich	

MHXSGA MUVOFIQ ASOSIY VOSITALAR HISOBINI TASHKIL ETISH MASALALARI

Aliyev Sherzod Abdixomidovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: sherzod.aliyev1986@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada MHXSga muvofiq asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari yoritilgan. Asosiy vositalar tushunchasiga normativ-huquqiy hujjatlar hamda respublikamiz iqtisodchi olimlarining yondashuvlari tahlil qilinib, mualliflik ta'rifi shakllantirilgan. Shuningdek, asosiy vositalar hisobini takomillashtirish bo'yicha xulosalar ishlab chiqilgan va amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: asosiy vositalar, investitsion ko'chmas mulk, biologik aktivlar, buxgalteriya hisobi, boshlang'ich qiymat, balans qiymati, tugatish qiymati, amortizatsiya qilinadigan qiymat, adolatli qiymat, qoplanadigan qiymat, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.

Abstract. This article discusses the issues of organizing the accounting of fixed assets in accordance with IFRS. The approaches of regulatory and legal documents and economists of our republic to the concept of fixed assets have been analyzed, and an author's definition has been formulated. Conclusions have been drawn and practical recommendations developed to improve the accounting of fixed assets.

Key words: fixed assets, investment property, biological assets, accounting, initial cost, carrying amount, residual value, depreciable amount, fair value, recoverable amount, International Financial Reporting Standards (IFRS).

Аннотация. В данной статье освещены вопросы организации учёта основных средств в соответствии с МСФО. Исследованы подходы нормативно-правовых документов и экономистов нашей республики к понятию «основные средства», а также сформулировано авторское определение. Разработаны выводы и предложения по совершенствованию учёта основных средств.

Ключевые слова: основные средства, инвестиционная недвижимость, биологические активы, бухгалтерский учёт, первоначальная стоимость, балансовая стоимость, ликвидационная стоимость, амортизируемая стоимость, справедливая стоимость, возмещаемая стоимость, международные стандарты финансовой отчётности.

KIRISH

Respublikamizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va xalqaro hamjamiyatga integratsiyalashuv jarayonlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa, buxgalteriya hisobini tashkil etishda ham moliyaviy hisobotning xalqaro standartlaridan foydalanishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida" gi Qonunida "...aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar 2021-yil yakunlaridan boshlab moliyaviy hisobotni MHXS asosida tayyorlaydi" [1] deb ta'kidlanishi, mamlakatimizda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qo'llash uchun zarur huquqiy asoslarni yaratib berdi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari qoidalarini respublikamizda faoliyat yuritayotgan korxonalarning moliya-xo'jalik faoliyatiga tatbiq etish dolzarb ahamiyatga ega. Xususan, asosiy vositalar hisobini xalqaro standartlar asosida yuritish korxonalarga buxgalteriya jarayonlarini soddalashtirish, aktivlarning real qiymatini aniq aks ettirish va investorlar uchun moliyaviy axborotning ishonchligini ta'minlash imkonini beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)ga muvofiq asosiy vositalar hisobini tashkil etish buxgalteriya amaliyotida muhim ilmiy va amaliy masalalardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda xalqaro buxgalteriya standartlarini milliy tizimga joriy etish masalasiga oid ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ular orasida asosiy vositalarni baholash, qayta baholash, amortizatsiya hisoblash hamda ularning moliyaviy hisobotda aks ettirilishiga oid masalalar alohida e'tiborga loyiqdir.

Xalqaro amaliyotda IAS 16 “Property, Plant and Equipment” standarti asosiy vositalarni dastlabki tan olish, baholash, amortizatsiya qilish, qayta baholash va hisobdan chiqarish qoidalarini belgilab beradi. Mazkur standartga ko‘ra, asosiy vosita – bu tovar yoki xizmat ishlab chiqarish, ma‘muriy maqsadlarda yoki boshqa shaxsga ijaraga berish uchun bir yildan ortiq muddatda foydalaniladigan moddiy aktivdir. Standart asosiy vositalarning qiymatini boshlang‘ich, balans, amortizatsiya qilinadigan, adolatli va qoplanadigan qiymatlar asosida aniqlashni tavsiya etadi (IAS 16, IFRS Foundation, 2022).

O‘zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida yuritishning huquqiy asoslari “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun (2016-yil 13-aprel) hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ–4611-son qarori bilan mustahkamlangan. Ushbu hujjatlar yirik soliq to‘lovchilar, tijorat banklari, sug‘urta kompaniyalari va aksiyadorlik jamiyatlari uchun moliyaviy hisobotni MHXS asosida yuritishni majburiy etib belgilaydi.

O‘zbekiston olimlari orasida bu yo‘nalishda S. Toshnazarov (2016), A. Avlokulov (2020), Z. Mamadiyarov (2021), M. Jalilov (2022) va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda asosiy vositalar hisobining milliy va xalqaro talablarga moslashtirilishi, baholash usullarini takomillashtirish hamda qayta baholash mexanizmlarini amaliyotga joriy etish zarurligi yoritilgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, asosiy vositalarni qayta baholash mexanizmini muntazam qo‘llash, aktivlarning adolatli qiymatini aniqlash hamda amortizatsiya siyosatini to‘g‘ri shakllantirish buxgalteriya ma‘lumotlarining ishonchliligini oshiradi.

Shuningdek, Borisenko V.V. (2020) o‘zining “Poryadok ucheta i otsenki osnovnyx sredstv v sootvetstvii s MSFO” nomli ilmiy ishida asosiy vositalarning adolatli qiymatini aniqlashda bozor baholashining ahamiyatini asoslab bergan. Unga ko‘ra, MHXS talablari asosida amalga oshirilgan qayta baholash kompaniya kapitalining haqiqatga yaqin tasvirini beradi hamda investorlar uchun tahliliy axborot sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

“Asosiy vositalar hisobini tashkil etishni yaxshilash imkoniyatlari” mavzusidagi ushbu tadqiqotda adabiyotlar va me‘yoriy-huquqiy hujjatlarni o‘rganish, shuningdek, kuzatish va tahlil usullaridan foydalanilgan. Tadqiqot jarayonida xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS), milliy buxgalteriya standartlari hamda ularning o‘zaro muvofiqlashtirish mexanizmlari qiyosiy tahlil qilindi. Shuningdek, amaldagi korxonalar buxgalteriya tizimida asosiy vositalarni hisobga olish jarayoni, ularning baholanishi, amortizatsiya hisoblash tamoyillari va qayta baholash amaliyoti bo‘yicha amaliy ma‘lumotlar to‘plandi. Olingan ma‘lumotlar asosida mavjud tizimning ustunliklari va kamchiliklari aniqlanib, ularni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Asosiy vositalar qatoriga kiritiladigan obyektlarni MHXS tizimida hisobga olish bir nechta xalqaro standartlar bilan tartibga solinadi:

- MHXS-16 “Asosiy vositalar” (IAS 16 “Property, Plant and Equipment”);
- MHXS-17 “Ijara” (IAS 17 “Leases”);
- MHXS-40 “Investitsion ko‘chmas mulk” (IAS 40 “Investment Property”);
- MHXS-5 “Sotish uchun ushlab turiladigan uzoq muddatli aktivlar” (IAS 5 “Non-current Assets Held for Sale and Discontinued Operations”);
- MHXS-41 “Qishloq xo‘jaligi” (IAS 41 “Agriculture”).

MHXS-16 xalqaro standarti asosiy vositalarni — tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish yoki yetkazib berish, ma‘muriy maqsadlarda yoki boshqa xo‘jalik yurituvchi sub‘yektlarga ijaraga berish uchun bir necha davr davomida foydalanishga mo‘ljallangan moddiy aktivlar sifatida ko‘rib chiqadi [2].

Ijara operatsiyalarining buxgalteriya hisobi MHXS-17 “Ijara” standarti bilan tartibga solinadi. Ushbu standart shartnomalar asosida aktivlardan foydalanish huquqini beruvchi bitimlarni tartibga soladi. MHXS-17 ga muvofiq, agar mulk lizingga oluvchining balansida hisobga olinadigan bo‘lsa, bunday ijara moliyaviy ijara hisoblanadi.

Biologik aktivlarni hisobga olish esa MHXS-41 “Qishloq xo‘jaligi” standarti bilan tartibga solinadi.

MHXS-16 “Asosiy vositalar” xalqaro standartida asosiy vositalarni baholashning quyidagi turlari belgilangan: boshlang‘ich, balans, tugatish, amortizatsiya qilinadigan, adolatli va qoplanadigan qiymatlar.

- Boshlang‘ich qiymat — aktivni sotib olish yoki qurish vaqtida to‘langan pul mablag‘lari yoki ekvivalentlari miqdori, shuningdek, boshqa to‘lov shakllarining adolatli qiymati.

- Balans qiymati — aktiv tan olingan summadan to‘plangan amortizatsiya va qadrsizlanish yo‘qotishlari chiqarib tashlangandan keyingi qiymat.

- Tugatish qiymati — aktiv foydali xizmat muddati oxirida uni sotishdan olinishi mumkin bo‘lgan, chiqib ketish xarajatlari chiqarib tashlangan holdagi hisoblangan summa.

- Amortizatsiya qilinadigan qiymat — tugatish qiymati chiqarib tashlangan holdagi boshlang‘ich yoki qayta baholangan qiymat.

- Adolatli qiymat — xabardor va mustaqil tomonlar o'rtasida aktivni ayirboshlash mumkin bo'lgan miqdor.
- Qoplanadigan summa — aktivning balans qiymatini tuzatish uchun qo'llaniladigan, foydali xizmat muddati davomida aktivning qiymatini tiklash imkonini beruvchi ko'rsatkichdir.

Qoplanadigan summa ko'rsatkichidan foydalanish aktivning balans qiymatiga tuzatish kiritish bilan bog'liq bo'lib, bu tuzatish obyektidan foydalanish davrida uning funksional foydalilik darajasi pasayishining oldini olishga xizmat qiladi. Shu orqali asosiy vositalarning haqiqiy qiymati va foydalilik darajasi xalqaro talablarga muvofiq aks ettiriladi.

Obyektning qiymati uning foydalanish muddati davomida to'liq qoplanishi kerak. Shu bois aktivni ob'yektiv baholash uning qoplanadigan miqdoriga, ya'ni tashkilot ushbu aktivni sotishdan yoki undan keyingi foydalanish jarayonida olinishi kutilayotgan summaga mos kelishi lozim. Qoplanadigan summani aniqlash uchun ikki turdagi qiymat hisoblab chiqiladi: aktivning sof sotish narxi va undan foydalanish qiymati.

Sof sotish narxi bozor narxidan sotish bilan bog'liq xarajatlarni chiqarib tashlash orqali aniqlanadi. Aktivdan foydalanish qiymati esa aktivdan olinishi kutilayotgan kelajakdagi pul oqimlarining diskontlangan qiymatini anglatadi. Foydalanish qiymatini baholash jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: birinchidan, aktivdan foydalanish davri va uning yakuniy realizatsiyasi bilan bog'liq kelajakdagi pul tushumlari hamda chiqimlarini baholash; ikkinchidan, ushbu kelajakdagi pul oqimlariga mos keluvchi diskont stavkasini qo'llash.

Tayyor asosiy vositani xarid qilish qiymati yetkazib beruvchiga to'langan summa asosida belgilanadi va xarid bilan bog'liq qoplanmaydigan soliqlar, aksizlar, bojxona to'lovlari hamda yig'imlarni o'z ichiga oladi. MHXS-16 xalqaro standartida belgilanishicha, agar shartnoma bo'yicha to'lov muddati odatdagi tijorat amaliyotida qabul qilingan muddatdan uzoq bo'lsa, bunday operatsiya aktivni xarid qilish bilan bir qatorda xaridor faoliyatini moliyalashtirish jarayoni sifatida qaraladi. Shu sababli, aktivning xarid qiymati kelajakdagi to'lovlarning hozirgi (diskontlangan) qiymati bilan belgilanadi. Qarz mablag'lari bo'yicha bozor foiz stavkasi asosida kelajakdagi to'lovlarni diskontlash prinsipi yetkazib beruvchi tomonidan imtiyozli kredit sharoitida qo'llaniladi. Bu yondashuv ijaraga olingan asosiy vositalarni hisobga olish qoidalarining ham asosini tashkil etadi.

Shuningdek, yetkazib berish, ro'yxatdan o'tkazish, dekonservatsiya (ya'ni foydalanish uchun tayyorlash) va ishga tushirish chora-tadbirlari, shuningdek bitimni huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq xarajatlar kapitalashtirilgan to'g'ridan-to'g'ri xarajatlarga kiradi va ular asosiy vositalar obyektining boshlang'ich qiymatini shakllantiradi.

Misol: Tashkilot bino sotib olishni rejalashtirmoqda. U bir martalik to'lov sharti bilan 40 000 ming so'm to'lash yoki besh yil davomida bo'lib-bo'lib to'lash sharti bilan 50 000 ming so'm to'lash imkoniyatiga ega. Bir martalik to'lovda bino narxi 40 000 ming so'mni tashkil etadi, bo'lib-bo'lib to'lashda esa foizlar hisobiga qo'shimcha 10 000 ming so'm to'lov yuzaga keladi.

Bir martalik to'lovda buxgalteriya hisobida quyidagi yozuv aks ettiriladi:

Debet: Asosiy vositalar — 40 000 ming so'm.

Kredit: Kreditorlik qarzi — 40 000 ming so'm.

Bo'lib-bo'lib to'lash shartida esa quyidagi provodka kiritiladi:

Debet: Foizlarni to'lash xarajatlari — 200 ming so'm.

Kredit: To'lanishi lozim bo'lgan foizlar — 200 ming so'm.

Ba'zi hollarda asosiy vositalar pul bo'lmagan aktivlar evaziga yoki pul va pul bo'lmagan aktivlarning kombinatsiyasi orqali sotib olinadi. Bunday hollarda asosiy vositaning boshlang'ich qiymati adolatli qiymat asosida belgilanadi. Quyidagi ikki holatda bundan istisno qilinadi:

- agar operatsiya tijorat mazmuniga ega bo'lmasa;
- agar berilgan yoki olingan aktivlarning adolatli qiymati ishonchli baholanishi mumkin bo'lmasa.

Xarid qilingan obyekt ushbu tartibda baholanadi, hatto tashkilot u tomonidan berilgan aktivni tan olishni to'xtata olmasa ham. Agar xarid qilingan obyektning adolatli qiymatini aniqlashning imkoni bo'lmasa, uning boshlang'ich qiymati o'tkazilgan aktivning balans qiymati asosida aniqlanadi.

Asosiy vositalar obyekt yoki obyektlar guruhi pul bo'lmagan (nomonetar) aktivlar yoki pul (monetar) aktivlari hamda pul bo'lmagan aktivlar evaziga sotib olinishi mumkin. Bunday asosiy vositalar qiymati adolatli qiymat asosida baholanadi. Agar xarid qilingan asosiy vositalar obyektining adolatli qiymatini ishonchli o'lchash imkoni bo'lmasa, u holda obyekt qiymati ayirboshlangan aktivning balans qiymati bo'yicha hisoblanadi. Bunda naqd to'lovlarning oshishi yoki asosiy vositani topshirayotgan kontragent tomonidan amalga oshirilgan qo'shimcha to'lov miqdori hisobga olinadi.

Misol. Tashkilot 10 000 ming so'm pul mablag'i va 40 000 ming so'mlik avtomobilni balans qiymati 50 000 ming so'm bo'lgan avtobusga almashtiradi. Agar avtobusni adolatli qiymatda baholash imkoniyati mavjud bo'lmasa, u 50 000 ming so'm miqdorida hisobga olinadi. Avtomobil va pul mablag'larini avtobusga almashtirish buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet: Asosiy vositalar (avtobus) — 50 000 ming so'm.

Kredit: Pul mablag'lari — 10 000 ming so'm.

Kredit: Asosiy vositalar (avtomobil) — 40 000 ming so'm.

O'z kuchi bilan yaratilgan asosiy vositalarning qiymati ularni yaratish bilan bog'liq barcha to'g'ridan-to'g'ri xarajatlardan iborat bo'ladi. Xarid narxi xarid qilingan materiallarning qiymati bilan belgilanadi. Bu esa umumiy xarajatlarning nisbatan kichik qismini tashkil etadi. Qurilish xodimlariga haq to'lash, qurilish texnikasi amortizatsiyasi hamda subpudratchilarga to'lovlar kapitallashtirilgan to'g'ridan-to'g'ri xarajatlarda asosiy vosita qiymatiga kiritiladi.

Asosiy vositalar qiymatiga qurilish jarayoniga bevosita hissa qo'shmaydigan xarajatlarni kiritish mumkin emas. Masalan, brakni qayta tiklash, ishsizlik davrida to'lovlar yoki qurilish bilan bog'liq bo'lmagan ma'muriy xarajatlarda (buxgalterning ish haqi, bosh direktor maoshi va hokazo) asosiy vosita qiymatiga qo'shilmaydi.

Obyekt qiymati tarkibiga qurilish maydonchasini tayyorlash, tayyor obyektni sozlash, qabul qilish va sinovdan o'tkazish bilan bog'liq xarajatlarda ham kiradi. Biroq obyekt texnik shartlarga muvofiq ishlash holatiga yetkazilib, foydalanishga topshirilgandan keyin yuzaga keladigan xarajatlarda (masalan, to'liq yuklanmaganligi sababli saqlash xarajatlari) moliyaviy natijalarga bog'lanadi.

Shuningdek, obyektni demontaj qilish, utilizatsiya qilish va atrof-muhitni tiklash bilan bog'liq xarajatlarda ham hisob-kitob asosida baholanadi va ular asosiy vosita qiymatining uchinchi tarkibiy qismi sifatida tan olinadi. Asosiy vositani sotib olish yoki balansda saqlash natijasida bunday xarajatlarni amalga oshirish majburiyati paydo bo'ladi. Masalan, neft qudug'ini qurish tashkilotga uni demontaj qilish va yerlarni rekultivatsiya qilish bo'yicha qonuniy majburiyatlar yuklaydi. Qoidaga ko'ra, aktiv sotilganda demontaj va atrof-muhitni tiklash majburiyatlari yangi egasiga o'tadi.

MHXS-16 "Asosiy vositalar" standartining 31-bandiga muvofiq, tashkilot aktivlarning adolatli qiymatini muntazam qayta baholashni ta'minlaydigan qayta baholangan qiymat modelini qo'llashi mumkin. Bunda aktivning adolatli qiymati to'plangan amortizatsiya va qadrsizlanish yo'qotishlari chiqarib tashlangan holda hisobga olinadi. Bozorda o'xshash obyektlar qiymatining o'zgarishiga qarab qayta baholash muntazam ravishda amalga oshirilishi zarur. Ushbu yondashuv aktivning sof balans qiymatini uning hozirgi adolatli qiymatiga maksimal darajada yaqinlashtirishni ta'minlaydi [2].

Qayta baholashlar oralig'ida amortizatsiya hisoblash avvalgi modelga muvofiq davom ettiriladi. Asosiy vositalarni qayta baholashda to'plangan amortizatsiya ikki xil usul bilan hisobga olinadi:

1. Amortizatsiya aktivning balans qiymati o'zgarishiga mutanosib tarzda qayta baholanadi, natijada aktivning yangi balans qiymati uning qayta baholangan qiymatiga teng bo'ladi. Ushbu usul, odatda, indekslash orqali tiklash qiymatini qayta baholashda qo'llaniladi.

2. Amortizatsiya balans qiymatidan chiqarib tashlanadi va sof qiymat aktivning qayta baholangan summasigacha qayta hisoblanadi. Bu usul, asosan, binolar uchun qo'llaniladi (MHXS-16 "Asosiy vositalar"ning 35-bandi) [2].

Misol. Sex binosining boshlang'ich qiymati 50 000 ming so'mni tashkil etadi. Hisoblangan amortizatsiya miqdori 20 000 ming so'm, sof balans qiymati esa 30 000 ming so'mni tashkil etadi. Qayta baholash natijasida sex binosining sof balans qiymati 60 000 ming so'mga yetdi. Bu o'zgarish asosiy vosita obyektining adolatli qiymati oshganini, shuningdek korxona aktivlari qiymatini xalqaro talablarga muvofiq yangilashning samarali amalga oshirilganini ko'rsatadi (1-jadval).

1-jadval. Sex binosini qayta baholash natijalarining ikki usulda aks ettirilishi

Ko'rsatkichlar	Birinchi usul	Ikkinchi usul
Qayta baholash natijasida balans qiymati	100 000	60 000
Amortizatsiya	40 000	0
Sof balans qiymati	60 000	60 000

Qayta baholashning birinchi usuli buxgalteriya hisobida quyidagi provodkalar bilan aks ettiriladi:

Debet: Asosiy vositalar — 50 000 ming so'm.

Kredit: Amortizatsiya — 20 000 ming so'm.

Kredit: Qayta baholash zaxirasi — 30 000 ming so'm.

Ikkinchi usul — sex binosini qayta baholashgacha hisoblangan amortizatsiyani chiqarib tashlagan holda qayta baholash bo'lib, bu quyidagi yozuv bilan ifodalanadi:

Debet: Asosiy vositalar — 10 000 ming so'm.

Debet: Amortizatsiya — 20 000 ming so'm.

Kredit: Qayta baholash zaxirasi — 30 000 ming so'm.

Qayta baholangan qiymatni hisobga olish modeli asosiy vositalarning butun sinfi uchun, ya'ni xususiyatlari va maqsadi bo'yicha o'zaro o'xshash bo'lgan barcha obyektlarga izchil qo'llanilishi kerak. Qayta baholash sinfdagi barcha obyektlar uchun bir vaqtning o'zida amalga oshirilishi lozim.

Misol. Fabrika bir nechta sexlarda iborat. Rahbariyat sexlarda mavjud asosiy vositalarni har to'rt yilda qayta baholashga qaror qilgan. Bunda qayta baholash ikki xil tartibda o'tkazilishi mumkin:

- barcha sexlarda qayta baholashni bir vaqtning o'zida amalga oshirish;
- yoki har yili aktivlar qiymatining to'rtidan bir qismini qayta baholash.

Agar asosiy vositalarning ma'lum bir sinfi bo'yicha adolatli qiymatning o'zgarish sur'ati yuqori bo'lmasa, qayta baholashni 3–5 yilda bir marotaba o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Bu talab MHXS-16 "Asosiy vositalar" xalqaro standartining 34-paragrafida belgilangan. Shu bilan birga, MHXS-16 ning 37-bandida asosiy vositalarning quyidagi yiriklashtirilgan sinflari keltirilgan: yer, binolar va ular ostidagi uchastkalar, asbob-uskunalar, kemalar, aviapark, avtotransport vositalari, mebel va ofis jihozlari [2].

Amaliyotda quyidagi savol paydo bo'ladi: asosiy vositalar sinfi tushunchasiga javob beradigan eng kichik obyektlar guruhini qanday aniqlash mumkin? Bu savolga aniq javob berish murakkab, biroq metodologik yondashuv shuni ko'rsatadiki, qayta baholanadigan obyektlar sonini kamaytirish maqsadi ularni sinflarga ajratish mezonini bo'la olmaydi.

Sinflarni ajratishda moliyaviy hisobot foydalanuvchisi nuqtai nazaridan yondashish zarur, chunki hisobot izohlarida asosiy vositalar haqidagi ma'lumotlar aynan sinflar kesimida keltiriladi. Shu bilan birga, asosiy vositalarni detallashtirish darajasi balans moddalarini tafsilotlariga zid kelmasligi kerak.

Shuni ham ta'kidlash joizki, asosiy vositalarning ikki sinfi o'rtasidagi farqlar ularning o'xshashligidan ko'ra ko'proq bo'lishi lozim. Bunda obyektlarning yoshi, ishlab chiqarilgan davlati, konstruktiv xususiyatlari yoki geografik joylashuvi kabi belgilar sinf mezonini sifatida inobatga olinmaydi.

Masalan, keng "yer" toifasi doirasida qishloq xo'jaligi yerlari va ishlab chiqarish qurilish maydonlari haqida alohida ma'lumot keltirish o'rinli bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, asosiy vositalarni haddan tashqari ko'p kichik guruhlariga ajratish moliyaviy hisobotda ma'lumotlarni taqdim etish samaradorligini kamaytiradi.

Agar qayta baholash natijasida aktivning balans qiymati ortsa, ushbu o'sish "Qayta baholash zaxirasi" moddasi tarkibida kapital hisobiga to'g'ridan-to'g'ri kiritiladi.

Misol. Balans qiymati 30 000 ming so'm bo'lgan chilangar uskunasi qayta baholandi. Uning adolatli qiymati 34 000 ming so'mni tashkil etdi. 4 000 ming so'm miqdoridagi o'sish tashkilot buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet: Asosiy vositalar — 4 000 ming so'm.

Kredit: Qayta baholash zaxirasi — 4 000 ming so'm.

Agar aktivning balans qiymati qayta baholash natijasida pasaysa, ushbu pasayish avvalo qayta baholash bo'yicha mavjud zaxiraga ta'sir qiladi, so'ngra foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotda tan olinadi.

Misol. Qandolat fabrikasi binosining balans qiymati 20 000 ming so'mni tashkil etadi. Qayta baholash natijasida uning qiymati 24 000 ming so'mgacha ko'tarildi. 4 000 ming so'mlik o'sish kapital schetlari kreditiga qayta baholash zaxirasi sifatida kiritiladi.

Birinchi qayta baholash quyidagicha aks ettiriladi:

Debet: Asosiy vositalar — 4 000 ming so'm.

Kredit: Qayta baholash zaxirasi — 4 000 ming so'm.

Keyingi qayta baholashda qandolat fabrikasi binosi 19 000 ming so'mga baholandi. 4 000 ming so'mlik kamayish ilgari shakllantirilgan qayta baholash zaxirasi hisobidan qoplanadi. Qolgan 1 000 ming so'mlik qisqartirish esa foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotda xarajat sifatida tan olinadi. Ushbu operatsiya buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet: Qayta baholash zaxirasi — 4 000 ming so'm.

Debet: Qayta baholash xarajatlari — 1 000 ming so'm.

Kredit: Asosiy vositalar — 5 000 ming so'm.

Qayta baholangan qiymat bo'yicha hisob modelini qo'llash faqat asosiy vositalarning butun sinfi uchun o'rinli bo'ladi. Buning sababi shundaki, butun guruh bo'yicha qayta baholash natijalarini aniqlashda bitta aktiv qiymatining pasayishi boshqa aktiv qiymatining o'sishi bilan muvozanatlashishi mumkin.

Agar qiymatning o'sishi kapital tarkibidagi qayta baholash zaxirasi sifatida aks ettirilsa, narxning tushirilishi (ya'ni qayta baholashdan zarar) foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotda qayd etilishi talab etiladi, ilgari yaratilgan qayta baholash zaxirasiga mos qismi bundan mustasno.

Shuningdek, har bir qayta baholangan obyekt bo'yicha oldingi qayta baholash ma'lumotlarini saqlab qolish zarur, chunki ilgari tan olingan zararni keyinchalik qiymatning oshishi bilan qoplash mumkin va bu o'zgarish foyda va zararlar hisobotida inobatga olinishi lozim.

Misol. Uskunaning balans qiymati 40 000 ming so'mni tashkil etadi. Foydalanishning birinchi yilida uning qiymati 35 000 ming so'mgacha pasaydi. 5 000 ming so'mlik kamayish daromadlar to'g'risidagi hisobotda xarajat sifatida tan olinadi.

Birinchi yil yakunida buxgalteriya yozuvi quyidagicha amalga oshiriladi:

Debet: Qayta baholash xarajatlari — 5 000 ming so'm.

Kredit: Qayta baholashga sarflangan xarajatlari — 5 000 ming so'm.

Ikkinchi yilda qayta baholash natijasida uskunaning qiymati 41 000 ming so'mni tashkil etdi. Bunda 5 000 ming so'mlik o'sish foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotda daromad sifatida tan olinadi. Qolgan 1 000 ming so'mlik o'sish esa kapital tarkibida "Qayta baholash zaxirasi" sifatida qayd etiladi, bu esa moliyaviy barqarorlikni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ikkinchi yilda uskunalarni qayta baholash quyidagi buxgalteriya o'tkazmalari orqali aks ettiriladi:

Debet: Qayta baholashga sarflangan xarajatlari — 5 000 ming so'm.

Kredit: Qayta baholash xarajatlari — 5 000 ming so'm.

Debet: Asosiy vositalar — 1 000 ming so'm.

Kredit: Qayta baholash zaxirasi — 1 000 ming so'm.

Asosiy vositalarni qayta baholangan qiymat bo'yicha hisobga olishning eng muhim afzalligi shundaki, bu yondashuv balansda asosiy vositalarning joriy bozor qiymatini aks ettiradi. Bunday yondashuv investorlar, kreditorlar va tahlilchilar uchun korxonaning real aktivlar qiymatini baholashda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot natijalari asosiy vositalar qiymatini qoplash jarayoniga bevosita bog'liq bo'ladi.

Qayta baholash jarayoni amortizatsiya to'lovlarining ko'payishiga olib kelishi mumkin. Bu esa boshqa barcha sharoitlar teng bo'lgan holatda foydaning qisqarishiga olib keladi, biroq bu holat moliyaviy natijalarning yanada aniq va shaffof aks ettirilishini ta'minlaydi. Shuningdek, bozorda asosiy vositalarning bozor qiymati pasaygan davrlarda narxni mos ravishda qayta baholash zarurati ham yuzaga keladi. Shu bilan birga, qayta baholash bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlari ham moliyaviy hisob-kitoblarda e'tiborga olinishi lozim [3].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xalqaro standartlarga integratsiyalashish va buxgalteriya ma'lumotlarining aniqligini ta'minlash maqsadida hisob obyekti sifatida asosiy vositalar hisobini to'g'ri tashkil etish va yuritish nihoyatda muhimdir. Asosiy vositalar hisobini tashkil etish va yuritish jarayonida korxonalar oldiga quyidagi asosiy vazifalar qo'yilishi zarur: asosiy vositalarni joriy hisobda hamda buxgalteriya balansida amaldagi standartlar va me'yoriy hujjatlar asosida to'g'ri va o'z vaqtida baholash; asosiy vositalarning harakati bilan bog'liq operatsiyalarni tegishli hujjatlarda to'g'ri va o'z vaqtida rasmiylashtirish; asosiy vositalarning saqlanishi va ularning mavjudligini foydalanuv joyi bo'yicha nazorat qilish, shuningdek, ular uchun mas'ul shaxslar faoliyatini huquqiy asosda tartibga solish; asosiy vositalarning eskirishini to'g'ri hisoblab chiqish va bu jarayonni o'z vaqtida buxgalteriya hisobida aks ettirish; foydalanish uchun yaroqsiz yoki ortiqcha asosiy vositalarni o'z vaqtida hisobdan chiqarish; hisobdan chiqarilgan asosiy vositalar bo'yicha moliyaviy natijalarni to'g'ri aniqlash. Asosiy vositalar korxona balansiga kapital qo'yilmalar yakunlangach, tiklangan obyektni qabul qilib topshirish, oldi-sotdi shartnomasi asosida obyektni sotib olish, ustav kapitaliga ta'sischi ulushi sifatida kiritish, tekin ya'ni hadya shartnomasi orqali qabul qilish, ayirboshlash yoki tovar-moddiy zaxiralar tarkibidan o'tkazish, uzoq muddatli ijara (lizing) shartnomasi asosida olish, qiymati belgilangan asosiy vositalarga kapital qo'yilmalar kiritish, shuningdek ortiqcha, ilgari hisobga olinmagan asosiy vositalarni aniqlash natijasida kiritilishi mumkin. Ushbu jarayonlarni to'g'ri tashkil etish buxgalteriya hisobining aniqligi va moliyaviy hisobot ma'lumotlarining ishonchliligini ta'minlaydi hamda korxona faoliyati bo'yicha shakllantirilgan hisobotlarning xalqaro standartlar talablariga muvofiq bo'lishini, iqtisodiy tahlil va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun mustahkam asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Buxgalteriya hisobi to'g'risida", 13.04.2016-yil. — <https://lex.uz/uz/docs/2931253>
2. IAS 16 – Property, Plant and Equipment. – IFRS Foundation, 2022. — <https://www.ifrs.org>
3. Borisenko, V.V. (2020). Poryadok ucheta i otsenki osnovnyx sredstv v sootvetstvii s MSFO. – GAAP.ru.
4. Toshnazarov S.N. (2016). Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliyaviy hisobot: muammo va echimlar. – Toshkent: Navro'z nashriyoti.
5. Avlokulov A.Z. (2020). Moliyaviy hisobotni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishda hisob siyosatining roli. – "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, №3, 45–51-betlar.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>